

Alain Badiou: het communisme in de kunst
 — Joost de Bloois en Ernst van den Hemel

I advance as long as forever is.
 — Dylan Thomas

De politiek is de kunst van het onmogelijke.
 — Alain Badiou¹

WAT EERST KOMT: FILOSOFIE, KUNST, POLITIEK

In een verbluffende scène uit Jean-Luc Godards *Film Socialisme* (2010) zien we hoe een man een verhandeling houdt over het denken van Edmund Husserl in een verlaten zaaltje op het cruiseschip Costa Concordia. We herkennen de man als Alain Badiou, inmiddels even berucht als één van de meest geciteerde filosofen ter wereld. Vol met gokkende en feestende passagiers doet in Godards homerische vertelling de Costa Concordia de ruïnes van de klassieke Europese beschaving aan, en *en passant* ook de brandhaarden van het Midden-Oosten. Badiou's gastoptreden brengt de belangrijkste lijnen uit diens leven en werk samen: de trias filosofie-kunst-politiek.

Dit boek laat zien hoe Badiou's denken over kunst ons altijd weer terugleidt naar de filosofie en de politiek: Badiou's ideeën over kunst zijn niet los te koppelen van zijn opvattingen omtrent de taak van de filosofie in het algemeen, en die weer niet van zijn begrip van de politiek en het handelen dat daaruit moet voortvloeien, hoewel Badiou steeds benadrukt dat filosofie, politiek en kunst nooit domweg samenvallen of elkaars afgeleide zijn – hij verwerpt het denkbeeld van een hiërarchie tussen de drie domeinen. Deze verknooptheid én afstand zijn hier als

1 Alain Badiou, *Théorie du sujet*. Parijs: Seuil, 1982, p. 333.

uitgangspunt genomen, omdat precies die complexiteit, en de spanning die zij oproept, Badiou vandaag de dag zo'n relevant denker maakt.

De plek die Badiou inneemt in het hedendaagse denken over kunst is al even buitengewoon als die in het landschap van de contemporaine filosofie. Badiou schuwt de grote woorden niet: in zijn werk nemen termen als 'waarheid', 'subject' en 'Idee' een centrale plaats in. Stuk voor stuk begrippen waarvan we dachten allang afscheid te hebben genomen, en die in poststructuralistische of postmoderne oren een beetje verdacht of vies klinken. Zo beroept Badiou zich uitdrukkelijk op Plato en de wiskunde, wat lange tijd gelijkstond aan vloeken in de kerk van de Franse filosofie. Maar Badiou is noch een conservatief denker die 'de klassieken' inzet tegen de stromannen van het hedendaagse 'modieuze' denken, noch iemand die dweept met de wetenschap en logica als enige weg naar de waarheid. Hij bekritiseert juist de politiek achter dergelijke posities. In beide gevallen gaat het om een opvatting van het denken die niets meer of minder voorstaat dan het handhaven van de status quo: culturalisme (of dit nu de Europese monocultuur of de multicultuur bepleit) en technocratie stellen hun waarheid uiteindelijk in dienst van wat Badiou het 'parlementair kapitalisme' of kortweg 'parlementarisme' noemt, dat beide posities weet te incorporeren. Het gaat hem om het radicaal bevrijdende en vernieuwende van de waarheid: de waarheid als onttrekking aan de status quo; de status quo is immers niet zelden het resultaat van de (gewelddadige) ontkenning en verdringing van de waarheid. Indien wij de waarheid trouw zijn, laat zij de status quo – of zoals Badiou zegt: 'de situatie' – niet langer intact. Op politiek vlak verwerpt Badiou dan ook resoluut de parlementaire democratie ten faveure van 'de Idee van het communisme' en predikt hij, zonder postmoderne ironie, 'de dictatuur van het ware'.²

In veel van zijn werk lijkt Badiou lijnrecht tegenover het poststructuralisme van denkers als Gilles Deleuze, Jacques Derrida of Jean-Luc Nancy te staan, bij wie juist de ontologische twijfel,

2 Alain Badiou, *Le réveil de l'histoire*. Parijs: Lignes, 2011, p. 101.

het verschil, de fragmentering van het subject en de herijking van het democratiebegrip centrale begrippen zijn. Toch behelst Badiou's denken zeker geen simplistische afwijzing van het poststructuralisme en beweegt hij zich vaak in hetzelfde begrippenveld als zijn tijdgenoten, die met regelmaat dienen als filosofische *sparring partners*. In zijn commentaren op en polemieken met bijvoorbeeld Gilles Deleuze,³ Jacques Rancière⁴ en Jacques Derrida⁵ toont Badiou dat zij zich in feite dezelfde vragen stellen: hoe de 'multipliciteit' van het zijn te denken? Hoe verandering, beweging en het nieuwe te begrijpen en vooral de mogelijkheid ervan open te houden? Hoe een politiek te denken die niet vervalt in het machtsdenken van de staat? Hoe het potentieel voor radicale verandering, voor nieuwe vormen van subjectiviteit, in de kunst te hervinden? Hoe de singulariteit, de uitzonderlijkheid, in de kunst te behouden tegen de eindeloze voorstellingen van individuele hebbelijkheden? Hoe de filosofie zich te laten verhouden tot het uitzonderlijke denken van de kunst zelf?

Badiou stelt zich deze vragen in de context van een wereldwijd hegemonisch parlementarisme en een neoliberale ideologie en economie waarvoor het de politieke rechtvaardiging vormt. Sinds het einde van de 'rode decennia' 1960–1980 zijn we de getuigen van de groeiende inwisselbaarheid van 'democratie' en 'markteconomie', die in het Westen absoluut is sinds de val van de Berlijnse Muur. In die delen van de wereld die zich weerbarstiger toonden werd, vanaf de jaren negentig, de neoliberale plutocratie gewapenderhand opgelegd, in naam van het

3 Alain Badiou, *Deleuze, la clameur de l'être*. Parijs: Hachette: 1997.

4 Alain Badiou, *Abrégé de métapolitique* (Parijs: Seuil, 1998), in het bijzonder het hoofdstuk 'Rancière et la communauté des égaux'. Zie ook het interview met Badiou in deze bundel, p. 63.

5 Zie het hoofdstuk over Jacques Derrida in: Alain Badiou, *Petit panthéon portatif*. Parijs: La Fabrique, 2008. Zie ook de opmerking in *Logiques des mondes* (Parijs: Seuil, 2006, p. 571) waarin Badiou een toenadering tot het differentiedenken mogelijk maakt: 'En hommage à Derrida j'écris ici "inexistence", comme il a créé, il y a longtemps, le mot "différance". Dirons-nous que $\emptyset A = inexistence = différence$? Pourquoi pas?'

parlementarisme en zijn veronderstelde democratische ethiek. We zien hoe in geopolitieke maar ook in culturele en subjectieve zin onze levenswereld is onderworpen aan de logica van de meerwaarde, een logica die leidt tot een deprimerende ‘futloosheid’ (*atonie*) – een situatie waarin uitzonderingen op deze logica bijna niet meer gedacht kunnen worden. Badiou verwerpt de eenvormigheid van de huidige wereld (die uitbuiting en tegenstellingen verdoezelt en versteent), en onderstreept het noodzakelijke meervoud van werelden die zich niet laten reduceren tot die van het eigenbelang (een van Badiou’s hoofdwerken heet niet voor niets *Logiques des mondes*).

Interessant genoeg zien we dat verschillende denkers vandaag de dag de term ‘communisme’ opnieuw van waarde en betekenis voorzien.⁶ Voor Badiou is het woord communisme de naam die de breuk met de hegemonie van het hedendaagse Westen denkbaar moet kunnen maken. Het feit dat de term communisme zo omstreden is, vormt volgens hem een belangrijke reden om aan te dringen op het gebruik ervan.⁷ In Badiou’s denken valt de idee van het communisme geenszins samen met het twintigste-eeuwse staats- en partijcommunisme. Integendeel, hij stelt dat het tijdperk – of de ‘sequentie’ zoals hij het noemt – van staat en partij als instrumenten voor radicaal emancipatorische politiek voorbij is. Badiou’s communisme staat zelfs voor een belangrijk deel los van de marxistische premissen:⁸ hoewel hij de marxistische politieke economie, de analyses van de sociale en economische verhoudingen onderschrijft, stelt hij dat communisme en politieke economie niet samenvallen. Badiou is categorisch: communisme begint bij de onttrekking aan de huidige situatie of status quo. Politiek dient volgens hem niet te worden verward met economie: hij benadrukt voortdurend de

6 Zie bijvoorbeeld Costas Douzinas en Slavoj Žižek (red.), *The Idea of Communism*. Londen: Verso, 2010.

7 Zie het interview met Badiou in deze bundel, p. 64–66.

8 Voor een uitgebreide verhandeling over Badiou’s verhouding tot het marxisme, zie Bruno Bosteels, *Badiou and Politics*. Durham: Duke University Press, 2011.

autonomie van het politieke. Het politieke evenement maakt zich los van de status quo en de staat die haar beheert, en is dus allesbehalve een afgeleide van de (sociaaleconomische) situatie. Emancipatoire politiek onttrekt zich aan de organische figuur van de staat. Zij is communistisch in de generieke betekenis van het woord: zij probeert door collectief handelen afstand tot de staat te behouden om zo uitsluitend als autonoom proces te bestaan.⁹ Communisme verwijst niet naar 'de gemeenschap' (als de fusie van het collectief), waarvan de staat de consistentie garandeert. Communisme is het voorschrift of de eis van de gelijkheid (*la prescription d'égalité*); de gemeenschap is juist de figuur van de ongelijkheid: van de gedeelde identiteit – het 'collectieve particuliere' dat louter in het domein van de representatie bestaat.¹⁰

Dit betekent overigens niet dat Badiou het historische communisme reduceert tot een volledig abstracte waarde. Integendeel: in *Le siècle* (2005) schrijft hij dat, in de ogen van de huidige kapitalistische wereldorde, het grootste schandaal van de twintigste eeuw is dat zij, de eeuw van de communistische massabewegingen, simpelweg heeft plaatsgevonden. Badiou richt zich op het feit dat en hoe het politieke evenement plaatsvindt, dat de mogelijkheid van een radicale breuk met de bestaande situatie altijd aanwezig is, dat het schijnbaar onmogelijke alternatief altijd al vervat ligt in het reële, dat het evenement een opening naar een nieuwe politiek, naar nieuwe politieke concepten en subjecten kan betekenen.

HET VOORWAARDELIJKE DENKEN: BADIOU'S LANGE MARS

De filosofische carrière van Badiou verloopt, naar Franse naoorlogse maatstaven, exemplarisch. Alain Badiou wordt in 1937 geboren te Rabat, Marokko als telg van een politiek ter linkerzijde

9 Alain Badiou, *Entretiens I (1981-1996)*. Caen: Nous, 2011, p. 230.

10 Ibidem, p. 102.